

76 (76).
MASİS NİKOĞOS KOCOYAN'IN ANLATTIKLARI
(1910, BABERD DOĞUMLU)

Anılarımın bir kısmı soykırımdan kurtulanlardan işittiklerimdir. Sülalemiz Bayburt'a (Baberd) gelmeden evvel Gümüşhane'de yaşamış. Orda gümüş madenleri varmış. Atalarım, özellikle de dedem gümüş ustasıymış. O iri yapılı bir adammış. O yüzden de ona "Koco" adını vermişler; soyadımız "Kocoyan" olmuş. Sonra onlar Bayburt'a taşınmışlar. Ağabeyi Karapet Kafkasya'ya, Akhaltsikha'ya gitmiş; onun dört oğlu olmuş; onlardan biri meşhur ressam Hakob Kocoyan'dı. Dedem Martiros Bayburt'ta kumaş ticaretiyle iştigal etmiş. Onun üç oğlu olmuş : Manuk, Mıkırtıç ve Nikoğos. Ben Nikoğos'un oğluyum.

Babam 1865'te doğmuş; Erzurum Sanasaryan Okulu'nda öğrenim görmüş. O, alesindeki yegâne okumuş kişiymiş. 1895 katliamı sırasında dedem gazinodaymış. Onun parmağını vahşice kesmişler; ecdadından kalma muhteşem yüzüğü parmağından çıkarmışlar. O, Sultan Hamid dönemi idi. Türkler bütün mülklerimizi yağmalamışlar. Sülalemizin Venedik, Cenova ve İstanbul tüccarlarıyla ilişkileri varmış. Onlar eski konumumuza dönmemiz için bize yardımda bulunmuşlar. Mali durumumuz yeniden düzelmiş. Ama Sultan Hamid bütün katil ve haydutları hapishanelerden salıvermiş ve gidip gâvurları soyma, mallarını yağmalama ve kendilerini de öldürme çağrısında bulunmuştu. O dönemde amcamı ve dedemi öldürmüşler. İki gün sonra ölüsü olmayan ev kalmamış. Kitlesele olarak yas tutuluyormuş. Öldürülenler o kadar çokmuş ki, insanlar ölülerini tabuta koymadan götürüp gömüyorlarmış. Kilise tanınmış simalar olmalarından dolayı, dedem ve amcam için tabut vermiş. Onları kilisenin avlusuna gömmüşler.

1895 katliamından sonra evimiz öksüzler ve kimsesiz kalmış dullarla dolmuş Babam hepsini koruması altına almış. Babam, annem ve bizimkiler, hepsi bütün diğer öksüz ve dullarla birlikte ambarda saklanmışlar.

Çoruh Irmağı avlumuzun yakınından akardı. Dört tarafta kavak ağaçları vardı. Biz, ailede beş kardeştik.

1915 katliamının başlangıcına, 1914'te savaş patlak verene kadar elli altın veren Ermenileri askerlik hizmetinden muaf tutuyorlardı. Babam elli altın ödedi; böylece ağabeyim Rus-Türk Savaşına katılmadı.

1915 yılının Nisan ayında, Paskalya yortusundan bir hafta önce, önde gelen bütün erkekleri hapse attılar; bunların arasında babam da vardı. Hapsedilişinin ikinci günü annem yanına yiyecek aldı ve hapishaneye gittik. Orda babam solgun görünüyordu ve bizi şaşkın bakışlarla karşıladı. Dışarda üstümüzü aradılar; ondan sonra içeri girmemize izin verdiler.

Bilahare, Mezopotamya'daki Berlin-Bağdat demiryolu inşaatında çalıştırılmak üzere Bayburt'tan yirmi dört aile gönderilmesi emri geldi.

Daşnakların teşvikiyle bütün aileler silah bulundurlardı. Annem o silahı alıp, gece vakti Çoruh Nehri'ne attı. Ağabeyim bizim dükkândaki kumaşları Türklere ucuz fiyatla sattı ve arabayla yola çikalım diye bir at satın aldı.

Ertesi gün, en gerekli eşyaları o atın sırtına yükleyip yola çıktık. O yirmi dört aile dışında diğerlerini de kısım kısım sürgüne gönderdiler. Yetmiş yaşında olan büyükannem yolda kendini nehre attı; jandarma ona ateş edip öldürdü. İki gün sonra, tepelerle çevrili bir düzlükte Türkler ellerinde baltalar, hançerler ve başka silahlarla üstümüze saldırıp Ermenileri katletmeye, soymaya ve kaçırmaya başladılar. Halkın yarısı hayatını kaybetti. Bize eşlik eden jandarmalar o sırada ortadan kayboldular. Dört-beş saat sonra kadınları kaçırmaya başladılar. Ablamı götürdüler. Ağabeyim direnmek istedi; onun başına vurup öldürdüler. Geriye annem, diğer ablam, büyük ağabeyim ve bir de amcamın karısı kaldı. Arabamızı ve atı da çalmış götürmüşlerdi. Hiçbir şey kalmamıştı. Çırılçıplak kalmıştık. O şekilde, yayan olarak Bayburt'tan Erzincan'a aç, susuz, kanlar içinde, yaralı vaziyette gidiyorduk. Erzincan yakınlarında bir tepeden aşağı indiğimizde, gözlerimizin önüne serilmiş çıplak, yüzleri tanınmayacak hale gelmiş binlerce ölü gördük. Zaten hepimiz de bitkindik. Kervanla birlikte yürüyemeyen on yedi-on sekiz yaşlarında iki erkek kardeş jandarmadan kendilerini öldürmesini rica etti. Jandarma bir an bile düşünmeden ikisinin sırt-sırta durmalarını sağlayıp onları tek kurşunla öldürdü; kurşundan tasarruf ettiği için de sevindi.

Erzincan'a gittiğimiz dönemde, orda bir Rum doktor yaşıyordu. O sefil durumumuzu gördü; ağladı; jandarmaya para vererek on üç yaşındaki ablamı kurtardı ve götürdü. Biz yolumuza devam ettik. Murad (Fırat) Nehri'ne vardık. Orda birçok kadın ve kız, Türkler tarafından kaçırmamak için kendini nehre attı. Ben Murad Nehri'nin cesetlerle dolu olduğunu gördüm. Orda, amcamın kızı süt bebeğiyle birlikte kendini suya attı. Almanlar kıyıda durmuş gülüyor, fotoğraf çekiyorlardı; Fırat ise amcamın kızının cesedini çocuğuyla beraber sürükleyip götürdü. Bir Türk beni götürmek için yaklaştı. Annem ona karşı koydu. O adam anneme hançeriyle vurdu; başka bir Türk beni kucaklayıp götürdü; bir başkası ise erkek kardeşimi götürdü.

Beni bir Türk köyüne götürdüler. O Türkün iki kızı vardı. Bu bir molla ailesiydi. Bana dua etmeyi öğrettiler. Arapça dua etmeyi öğrendim. Bir gün ben ahırın bir köşesinde dua ediyordum; meğer ters yöne bakıyormuşum. Onlar beni görüp dövmeye başladılar. Beni niye dövdükleri hakkında en ufak bir fikrim dahi yoktu; ama onlar benim kendi dinlerini küçümsediğimi sanmışlardı. Ben onların ineklerini ve koyunlarını otlatıyordum. Sürümü sık sık, tehcir edilmiş Ermenilerin terk edilmiş bahçelerine götürüp orda otlatıyordum.

1916 ilkbaharında Rus Ordusu yaklaşmaktaydı. Türklerin tahliye edilmesi emri geldi. Emri alınca, onlar bana ne yapacaklarını kararlaştırmak için bir toplantı yaptılar. Kızlardan biri : "Onu kuyuya atın" dedi. Diğer kız ise : "Günahtır; yanımızda götürelim" diye karşılık verdi ve öyle de yaptılar. Ben onlarla birlikte Sivas'a gitmek üzere yola düştüm. Bir gün sonra onların büyük kızı öldü. Ben yolda onları kaybettim; ama diğer Türk muhacirlerle birlikte yola devam ettim. Danalarla birlikte yürümeye; inek sütü emmeye başladım. İnek, sütünü emmem için bana kendi yavrusundan daha uzun bir süre izin veriyordu.

Sebastia [Sivas] yakınlarındaki Yenikhan'a vardık. Soyadımı Mitarisoğlu [müderisoğlu] yani öğretmen çocuğu koymuşlardı; ismim Sapit'ti. Sözüm ona bir Türk çocuğuydum. Yenikhan'da bir Türk beni müstakil evlerin bulunduğu köylere götürdü. O adamın bir çeteci olduğunu sonradan öğrendim. Ben orda da koyunlar ve danalar otlatıyordum. O adam aylarca ortadan kaybolurdu. Günün birinde elinde silahıyla bir asker getirdi. Sonradan, onun Kafkasya ordusundan firar etmiş bir komutan olduğunu duydum.

Bir gece evin kapısını çaldılar; on beş firari Rum ekmek istemeye gelmişti. Bu adam, Kafkasya cephesinden kaçmış o Rumları bir güzel soydu. Soygundan payıma bir şalvar düştü; giydim.

1917'de bir gün danaları otlatırken uykum götürmüştü. Birden uyanıp gece olduğunu, yıldızların parıldadığını gördüm; danalar ortalıkta yoktu. Artık sahibimin yanına dönemezdim. Geceleyin yürümeye başladım ve kaçtım; kestirme bir yoldan Yenikhan'a gittim. Bir dükkâncıya yaklaşp, ekmek vermesini rica ettim.

O dükkâncı beni bir Türk çocuğu olarak Sivas'ın başka bir köyüne götürdü. Oradakiler de çok fakirdiler. Harmanda buğday dövmeye gidiyordum. Ben yedi-sekiz yaşına basmıştım. Yazı orda geçirdikten sonra, sonbaharda bana : "Artık sana bakamayız" dediler. Ev sahibi buğdayla birlikte beni Sivas'a götürdü. Adamın biri beni yanına alıp bana baktı; "Kışın sana bakarım; ilkbaharda seni yetimhaneye veririm" dedi. Öyle de oldu. Beni Türk yetimhanesine götürdüler. Sivas Türk yetimhanesinde bir yıl kaldım. Orda herkes tifüse yakalandı. Sağlıklı olanları, bu arada beni de, başka yere götürdüler. Adım listeye bir Türk adı gibi yazılmıştı.

Amerikalılar Sivas'a geldiler; Ermenileri kendi yetimhanelerine götürdüler; ama ben sözde Türk olduğum için beni almadılar. Bana, cebinde bir iğneyle iplik olan büyük bir asker elbisesi giydirdiler. Ben o iğneyle ipliği öksüzlere bir parça ekmek karşılığında kiraliyordum.

Bir gün o yetimhanede at dışısındaki sindirilmemiş buğday tanelerini toplarken yetimhane çevresinden bir çocuk beni gördü ve bana : "Masis" diye seslendi. Ben korkup kaçtım. O çocuk bunu gidip ablama anlatmış; o da bir Türkün evinde öğretmenlik yapıyormuş. Ablam gelip beni aramış; fakat ona: "burda Ermeni yok" demişler.

1919 yılında bir akşam bütün öksüzler ekmek taşımak için toplanmıştı; ablam beni görüp tanıdı ve ağlamaya başladı. Ben onu tanımadım. Uyuz hastalığına yakalanmıştım ve vücudumda yaralar vardı. Yetimhane yönetimi beni sorguladı; onlara Ermeni olduğumu, o kızın da ağabeyimin karısı olduğunu söyledim.

Ablam beni ordan aldı, kendisinin kaldığı o Türkün evine götürdü. Annem ise o yirmi dört aileyle birlikte Kharberd'e kadar yayan gitmiş. Orda kız kardeşimi bulmuş ve dikiş dikerek varlığını sürdürmüş. Ablam anneme beni bulduğunu ve kendi yanında olduğumu belirtmiş. Annem kaçışımızı organize etmiş. Ben ve ablam Kharberd'e gittik; annemi ve kız kardeşimi bulduk. Annemi tanıdım.

Annemin Amerika'da yaşayan bir teyzesi varmış. Annem onunla mektuplaşmış; onlar da

anneme çocuklarıyla birlikte Amerika'ya gitmesini önermişler. Annem, ablam (kız kardeşim daha önce Kharberd'de ölmüştü) ve ben Amerika'ya gitmek üzere Amerikan arabalarıyla İstanbul'a gidecektik.

Sıvas bir Amerikan yetimhanesinin bulunduğu bir şehirdi. Annem orda kız arkadaşına rastlamış; o, annemi Amerika'ya gitmemesi için ikna etmiş. Annem bir dikiş atölyesine kabul edilmiş. Ablam orda sürgün edilmiş Khınıslı bir gençle evlenmiş. Ben okula kabul edildim ve Ermenice öğrenmeye başladım.

Hep birlikte sofraya oturan yirmi üç kişilik sülalemizden geriye sadece üç kişi kalmıştı.

Atatürk iktidara geldiğinde vilayetleri gezdi. Bütün halk kendisini görmeye gitti. Biz de gittik. Ben Atatürk'ü gördüm.

1925'te, Aram Aramyan'ın annesi, yani ablam oğlunu bulmuş. Biz Trabzon'dan Tiflis'e gittik. Bir ay sonra Yerevan'a geldik. Okula kabul edildim; sonra inşaat teknik okulunda öğrenim gördüm. İnşaatlarda çalışmaya başladım. Zangezur depremi sırasında inşaatçı olarak oraya gidip binaları yeniden inşa ettim. 1934'te Moskova İnşaat Enstitüsü'ne kabul edildim. Okulu bitirdim. Estonya'ya gitmek ve Baltık kıyılarında tahkim çalışmalarına katılmakla görevlendirildim; ama annemden mektup alıp Ermenistan'a geri döndüm. Ordan da askeri nesnelere inşa etmek üzere Poti'ye gönderdiler. Yerevan'a döndüm. 447 sayılı fabrikayı inşa ettim.

Savaş başladığında beni cepheye gönderdiler. Geri dönüp Komünist Partisi Merkez Komitesi'nde renkli metalürji bölümüne yönetici tayin edildim. Sonra Şehir Sovyeti'nde konut bölümü şefi oldum. Çok yüksek mevkilerde bulundum. Agarak, Kacaran, Alaverdi fabrikalarında büyük çalışmalar gerçekleştirdim. Moskova Renkli Metalürji Bakanlığı'yla temas ettim. Ermenistan Komünist Partisi Merkez Komitesi sekreteri Zarubyan'la dünür oldum. Şimdi emekliyim.